

УДК 656.615

Макаренко М.В.
доктор економічних наук, професор,
Азовський морський інститут
Національного університету «Одеська морська академія», м. Маріуполь

ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ

RESEARCH OF APPROACHES TO ESTIMATION OF COMPETITIVENESS OF REGION POTENTIAL

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовані дослідження сучасних вчених щодо питання визначення рівня конкурентоспроможності потенціалу регіону. Визначені шляхи подальшого вдосконалювання цих методик, зокрема для оцінки конкурентоспроможності потенціалу регіонів. Підкреслено, що для порівняння конкурентоспроможності країн використовується індекс оцінки глобальної конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність потенціалу на рівні регіону визначити значно складніше, ніж на рівні підприємства. Для визначення індикаторів виміру конкурентоспроможності регіонів Європейською комісією використовується методика бенчмаркінга.

Ключові слова: конкурентоспроможність потенціалу регіону, рейтинг, оцінка, система показників, індикатори вимірювання, методика бенчмаркінгу.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрены исследования современных ученых по вопросу определения уровня конкурентоспособности потенциала региона. Определены пути дальнейшего совершенствования этих методик, в частности оценки конкурентоспособности потенциала регионов. Подчеркнуто, что для сравнения конкурентоспособности стран используется индекс оценки глобальной конкурентоспособности. Конкурентоспособность потенциала на уровне региона определить значительно сложнее, чем на уровне предприятия. Для определения индикаторов измерения конкурентоспособности регионов Европейской комиссией используется методика бенчмаркинга.

Ключевые слова: конкурентоспособность потенциала региона, рейтинг, оценка, система показателей, индикаторы измерения, методики оценки.

ANNOTATION

In article researches of modern scientists concerning definition of level of competitiveness of region potential are analysed and ways of the further perfection of these techniques for estimation of competitiveness of regions potential are defined. It was emphasized that global competitiveness index is used to compare competitiveness of countries. Competitiveness at the regional level is much more complex than at the enterprise level. The benchmarking technique is used by the European Commission to determine indicators for measuring the competitiveness of regions.

Keywords: competitiveness of region potential, rating, estimation, system of indicators, measurement indicators, evaluation methods.

Постановка проблеми. Сучасні процеси регіонального розвитку об'єктивно свідчать про те, що вирішення складних завдань економічного розвитку регіонів неможливе без комплексної оцінки потенціалу та рівня його конкурентоспроможності. Це вимагає врахування та аналізу великої кількості наукових підходів та методик щодо розрахунку показника рівня конкурентоспроможності потенціалу регіону. Для регіону як суб'єкта конкурентної боротьби

досягнення конкурентоспроможності означає, з одного боку, можливість підвищення ефективності регіонального розвитку, з іншого боку – право зайняти гідне місце в системі державного устрою й сприяти економічному зростанню в країні за рахунок ефективного використання потенціалу регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публікації, присвячені безпосередньо проблемам управління конкурентоспроможністю регіону представлені в основному в закордонній літературі. Вітчизняні дослідники основну увагу приділяють адаптації закордонних методик, або дослідженню окремих аспектів конкурентоспроможності. Серед відомих робіт, в яких пропонуються конкретні показники оцінки конкурентоспроможності регіону, можна назвати публікації А.Селезньова, Л. Шеховцева, В. Андреева, С. Важеніна, А. Злоченко, Л. Ушвицького та ін. Проблему оцінки потенціалу регіону з метою формування стратегії регіонального розвитку досліджують вітчизняні вчені. Зокрема, сутність та структуру соціально-економічного потенціалу регіонів запропоновано визначати у роботі [1]. Питання щодо оцінки економічного потенціалу регіону при формуванні стратегії його розвитку розглянуто авторами роботи [2]. Проблему визначення конкурентоспроможності потенціалу зазначено вченими у роботі [3]. Аналіз значної кількості наукових публікацій дозволяє зазначити, що питання кількісної оцінки конкурентоспроможності потенціалу регіону вимагають подальших досліджень й адаптації до сучасних економічних умов.

Метою статті є дослідження сучасних методів та підходів до оцінки конкурентоспроможності потенціалу регіонів та визначення шляхів її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сучасних методів оцінки конкурентоспроможності регіонів дозволяє зробити висновок про те, що вони багато в чому засновані на оцінці конкурентоспроможності країн. Звичайно, для порівняння конкурентоспроможності країн використовується індекс оцінки глобальної конкурентоспроможності (GCI). Індекс створювався для Всесвітнього економічного форуму й уперше був опублікований у 2004 році. Індекс розроблений на основі комбінації загальнодос-

тупних статистичних даних і результатів опитувань керівників компаній, великих щорічних досліджень, які проводяться Всесвітнім економічним форумом спільно з мережею партнерських організацій – провідних дослідницьких інститутів і компаній. До складу індексу оцінки глобальної конкурентоспроможності включають 12 показників, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що перебувають на різних рівнях економічного розвитку. Показниками є: «Якість інститутів», «Інфраструктура», «Макроекономічна стабільність», «Здоров'я й початкова освіта», «Вища освіта й професійна підготовка». «Ефективність ринку товарів і послуг», «Ефективність ринку праці», «Розвиненість фінансового ринку», «Технологічний рівень», «Розмір внутрішнього ринку», «Конкурентоспроможність компаній» і «Інноваційний потенціал». В результаті розрахунку індексу визначається ранг країни.

Таким чином, базовий підхід до оцінки конкурентоспроможності потенціалу регіону можна сформулювати на основі концепції конкурентоспроможності країни, запропонованої М. Портером. Вона включає два аспекти оцінки конкурентоспроможності: факторний і результатний. В основу результуючої оцінки конкурентоспроможності потенціалу регіону можна покласти визначення М. Портера. Конкурентоспроможність регіону – це продуктивність, використання регіональних ресурсів, і в першу чергу робочої сили й капіталу, у порівнянні з іншими регіонами, що інтегрується у величини й динаміці валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення (і/або одного працюючого), а також виражається іншими показниками [4].

Європейський експерт Д. Сепик відзначає, що конкурентоспроможність на рівні регіону визначити значно складніше, ніж на рівні підприємства [5, с. 197-205]. По-перше, тому, що конкурентоспроможність на рівні регіону звичайно розглядається в рамках макроконцепції, а не як специфічно регіональне питання. По-друге, тому, що відсутній широкий консенсус щодо конкурентоспроможності на макrorівні. По-третє, тому, що саме визначення конкурентоспроможності еволюціонує в часі. У ЄС економіка вважається конкурентоспроможною, якщо її населення має досить високий і зростаючий рівень життя й високий рівень зайнятості на стійкій основі.

Для визначення індикаторів виміру конкурентоспроможності регіонів ЄС Європейською комісією використовується методика бенчмаркінга. Як приклад можна розглянути індикатори, застосовувані у Звітах про економічну й соціальну інтеграцію: економіка (ВРП на душу населення, зайнятість по галузях, кількість заявок на європейський патент на 1 млн. чіл.); ринок праці (рівень безробіття, застійне безробіття, рівень зайнятості населення у віці 15-64 років); демографія (чисельність населення,

щільність населення на один квадратний метр, відсоток населення у віці до 15 років, 15-64 і більше 65 років); освіта (освітній рівень осіб у віці 25-59 років).

Вітчизняними вченими ведуться дослідження з розробки методик оцінки конкурентоспроможності потенціалу регіонів, однак єдиної методики ще не вироблено. Тому розглянуте багатогранне поняття може бути визначене в різних аспектах залежно від розв'язуваних завдань.

Конкурентні позиції регіонів на рівні ринків пропонується визначати на основі тринадцяти показників. До них відносять показники: потужності вироблених на території регіону сировини, матеріалів, паливно-енергетичних ресурсів; забезпеченості виробничою, ринковою й соціальною інфраструктурою; ступеня зносу устаткування й перспективи його заміни; віддаленості постачальників і споживачів від основної маси ввозу-вивозу (не менше 60% обсягу); наявності транспортних швидкісних магістралей, морських і річкових портів, інфраструктури міжнародного зв'язку; екологічної обстановки; забезпеченості висококваліфікованими кадрами тощо. Але експериментальні розрахунки не представлені.

Шеховцевим Л. пропонувався експериментально апробований програмно-цільовий підхід до оцінки конкурентоспроможності на основі регіональних детермінант [6, с. 11-16]. Мета першого рівня «дерева цілей» представляє собою чотири типових детермінанти: формування факторів виробництва й умов бізнесу в регіоні, стимулювання попиту, розвиток комплексів (кластерів) родинних галузей, вибір і реалізація стратегій. На другому рівні представлені 18 підцілей, що деталізують мету першого рівня: підготовка кваліфікованих кадрів; формування наукових і спеціальних знань; залучення інвестицій; підвищення доходів населення; підтримка конкурентоспроможних галузей та ін. Результати експериментальних розрахунків оцінок важливості даних показників підтвердили коректність методичного підходу, запропонованого для вибору пріоритетних напрямків формування конкурентоспроможності регіону.

Інтегральний рівень конкурентоспроможності потенціалу регіону є відносним показником (коефіцієнтом), а отже, він не повинен залежати від розмірів території або чисельності населення регіону. Тому всі приватні ознаки конкурентоспроможності потенціалу регіону включаються в розрахунок інтегральних (зведених) значень із одиницями виміру, вираженими відносними величинами – душовими, темповими, пайовими, а в деяких випадках, у вигляді виключення, бальними оцінками. На відміну від об'ємних показників темповий індикатор мало підданий міжрегіональним розходженням у спеціалізації економіки регіонів. Інтегральний рівень конкурентоспроможності потенціалу регіону, що представляє собою інтегральний

(зведений) коефіцієнт, котрий узагальнює дані всіх часток показників, пропонується розраховувати по формулі середньої геометричної.

М. Комарова [7] звертає увагу, що порівняльний аналіз нових методик і результатів їхнього застосування показав, що, незважаючи на певні позитивні зрушення, досягнуті за останні роки у вивченні й оцінці інвестиційної ситуації в регіонах, в області оцінки конкурентоспроможності зрушення відбуваються тільки в напрямку оцінки положення організацій і окремих товарів.

Оцінка порівняльного положення регіонів здійснюється за показником інвестиційної привабливості, відзначають Л. Ушвицький, В. Пархін і А. Шахназаров [8, 9], що недостатньо для визначення перспектив розвитку регіонів, виділення тих з них, які мають високий невикористаний потенціал, а також «незаслужовано забутих» інвесторами, експортерами товарів. У роботі М. Комарова [7] підкреслено, що в «рейтингах інвестиційної привабливості» враховується тільки привабливість для інвесторів. Однак цього недостатньо, тому що «мігрують» не тільки капітали, але й інші ресурси – товарні й трудові, інформаційні й технологічні. При аналізі методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності регіонів виділені наступні аспекти [7]:

- формування системи різнопланових показників, котрі всебічно відображають конкурентні переваги регіону, поєднуються у загальний підсумковий індекс конкурентоспроможності шляхом ранжирування й експертних оцінок;

- виділення ключових показників конкурентоспроможності (якості й ціни продукції, інвестиційної привабливості й рівня життя населення) і розрахунок комплексного індексу на основі логічного їхнього об'єднання за характером впливу на конкурентоспроможність;

- виявлення характерних позицій регіонів залежно від їхнього положення в матрицях оцінки за характерними для конкурентоспроможності показниками.

Як відзначають Л.І. Ушвицький і А. Шахназаров [7, 8], у багатьох методиках перевага віддається бальним, переважно експертним оцінкам кожного з факторів, що враховуються. Однак на практиці такі оцінки неминуче є значною мірою суб'єктивними й звичайно згладжують реальний розкид регіональних характеристик, тому що експерти остерігаються крайніх оцінок. Даний метод незамінний при рішенні складних завдань оцінювання й вибору об'єктів, у тому числі спеціального призначення при аналізі й прогнозуванні ситуацій з більшим числом значимих факторів, коли необхідне залучення знань, інтуїції й досвіду висококваліфікованих фахівців-експертів.

В.Е. Андреев пропонує оцінювати соціально-економічну конкурентоспроможність регіону на основі зважених рангів двох груп показників: рівня життя й інвестиційної привабливості порівнюваних регіонів [10]. Параметр рівня жит-

тя містить у собі показники: зважених рангів купівельної спроможності населення; частки населення, що живе нижче прожиткового мінімуму; рівня безробіття. Індикатор інвестиційної привабливості представлений зваженими показниками реальних інвестицій, інвестиційного потенціалу, інвестиційного ризику, питомої ваги збиткових підприємств. Під конкурентоспроможністю регіону вважається його роль і місце в економічному просторі країни, здатність забезпечити високий рівень життя населення й можливість реалізувати наявний у регіоні потенціал (виробничий, трудовий, інноваційний, ресурсно-сировинний тощо).

Виділений А.В. Андреевим як основний критерій конкурентоспроможності регіону рівень життя населення багато в чому залежить від рівня його доходів (заробітної плати, соціальних виплат, прибутку тощо), які формуються на регіональному ринку праці. Судити про реальний рівень життя можна лише після порівняння величини доходів із цінами на ринку товарів і послуг, тому що, наприклад, заробітна плата, будучи у свою чергу елементом витрат виробництва для підприємства, багато в чому залежить від ефективності його функціонування. Як вихідна категорія для аналізу конкурентоспроможності регіону виділяє регіональний ринок. Узагальнюючи підходи до проблем взаємозв'язку ціноутворення й конкурентоспроможності в системі економічних відносин, у дослідженні він пропонує сформулювати наступні функціональні залежності [10]:

$$RC=f(P, FP, SP); RC=f(Y),$$

де P, FP, SP – фактори регіонального ринку; $RC = f(B)$ – фактори, що визначають рівень життя населення регіону; P – фактори регіонального ціноутворення (рівень цін за товарними групами, механізм їхнього встановлення, залежність від зовнішніх ринків, видалення регіону від джерел сировини й основних ринків збуту); FP – наявність, розподіл і функціональна спрямованість основних факторів виробництва в регіоні (трудова ресурси, корисні копалини, галузева структура капіталу); Y – рівень життя населення регіону (доходи, їхня структура й диференціація, купівельна спроможність, ступінь зайнятості та ін.); SP – соціально-політичні фактори, що характеризують взаємодію основних суб'єктів регіонального ринку – адміністрації, населення, підприємництва, взаємини з федеральним центром. Дані функціональні залежності є вихідними, базовими, які надалі уточнюються й доповнюються іншими факторами. А.В. Андреев відзначає, щоб в остаточному підсумку вийти на критерії конкурентоспроможності, необхідно більш детально зупинитися на аналізі регіонального ринку, у рамках якого взаємодіють всі перераховані фактори, і пропонує наступну теоретичну модель конкурентоспроможності регіону.

Конкурентоспроможність потенціалу регіону можна оцінювати за величиною його ресурсного

потенціалу, під яким розуміється така величина кінцевого продукту або національного доходу, яку можна одержати при фактично наявних ресурсах регіону при максимально досягнутому рівні ефективності використання відповідних ресурсів. Варто погодитися з думкою М. Комарова, Ф. Клоцвог, що істотним недоліком методик оцінки конкурентоспроможності регіону, є превалювання показників рівня економічного розвитку, характерних для індустріальної стадії. Найважливішими факторами підвищення конкурентоспроможності потенціалу регіону й економічного росту в постіндустріальній економіці є інформаційні й управлінські технології, кваліфікація людей, ринкова інфраструктура.

Дані фактори до деякої міри були враховані в методиці, де розраховуються індекси поточної й стратегічної конкурентоспроможності потенціалу регіону. Індекс стратегічної конкурентоспроможності потенціалу регіону агрегує індекси інноваційності зовнішньоекономічної діяльності й розвиненості інфраструктури й комунікаційних систем. Саме в індексах інноваційності, розвиненості інфраструктури й комунікаційних систем закладена спроба врахувати вплив постіндустріальних факторів конкурентоспроможності потенціалу регіону. Індекс розвиненості інфраструктури й комунікаційних систем розкриває можливості швидкої передачі інформації й виходу регіональних підприємств і організацій на зовнішні ринки.

Варто відмітити спробу при визначенні рівня конкурентоспроможності потенціалу регіону використовувати постіндустріальні фактори. Така постановка проблеми має величезне прикладне значення: цільові настанови розвитку, котрий наздоганяє міняються на випереджальний розвиток регіональної економіки.

Висновки. Дослідження методичного інструментарію оцінки конкурентоспроможності потенціалу регіону показує, що в цей час методологія оцінки конкурентоспроможності потенціалу регіонів перебуває в стадії розробки. Одним з найважливіших критеріїв вибору тієї або іншої методики є комплексність, тобто здатність об'єктивно відображати рівень економічного потенціалу й соціального розвитку регіону, ефективності використання ресурсів і залучення їх у регіональній економіці.

Проаналізувавши методики оцінки конкурентоспроможності потенціалу регіону, викладені в роботах, необхідно відзначити наступне.

Існує розмаїтість підходів до оцінки конкурентоспроможності потенціалу регіону, обумовлена різними цілями, поставленими при оцінці.

На підґрунті розглянутих методик слід зазначити, що показник оцінки конкурентоспроможності потенціалу регіону – комплексний показник. При цьому доцільним є виділення різні групи складових показників. До основних показників, які мають бути врахованими є показники рівня життя, показники інвестиційної привабливості регіону, показники економічного потенціалу регіону, показники регіональної ефективності та показники конкурентних переваг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гедз М.Й. Сутність та структура соціально-економічного потенціалу модернізації регіонів / М.Й. Гедз // Фінансовий простір. – 2012. – № 2(6). – С. 33–38.
2. Гришина Л.О. Оцінка економічного потенціалу регіону при формуванні стратегії його розвитку / Л.О. Гришина, Г.В. Єфімова, Н.В. Гришина // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, – 2011. – Вип. № 19. – С. 95–101.
3. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.
4. Портер М.Э. Конкуренция; пер. с англ.: учеб. пособие / М.Э. Портер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 495 с.
5. Сепик Д. Индикаторы конкурентоспособности регионов: европейский подход // Регион: экономика и социология. – 2005. – № 2. – С. 197–205.
6. Шеховцева Л.С. Конкурентоспособность региона: факторы и метод создания // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 4. – С. 11–16.
7. Комарова М.А. О критериях конкурентоспособности российских регионов : сб. науч. тр. / М.А. Комарова. – Саратов: Поволжская академия государственной службы им. Н.А. Столыпина, 2007. – 292 с.
8. Ушвицкий Л.И. Конкурентоспособность региона как новая реалья: сущность, методы оценки, современное состояние / Л. И. Ушвицкий, В. И. Парахина / СПб. Серия «Экономика». – 2005. – № 1. – С. 44–48.
9. Шахназаров А. Национальная система гарантирования инвестиций на региональном уровне / А. Шахназаров, И. Гришина, И. Ройзман // Инвестиции в России. – 1999. – № 12. – С. 34–38.
10. Андреев А.В. Основы региональной экономики: учебное пособие [Текст] / А. В. Андреев, Л. М. Борисова, Э. В. Плучевская. – М.: КНОРУС, 2007. – 336 с.